

DE BORNPUT IN DE TUIN VAN LEWIS

LEWISSCHOLING VOOR DE ALUMNI VAN DRIESTAR HOGESCHOOL

SCHOOLJAAR 2013 – 2014

DR. EWALD MACKAY

Inleiding

Dit schooljaar 2013-2014 hebben we stilgestaan bij Lewis' boek *The Great Divorce*. Dit boek gaat over de thematiek van hemel en hel. Lewis schreef het in 1945.

We hebben weer in de lewisiaanse tuin vertoefd. Dat doen we al vele jaren: 1) Ooit zijn we begonnen met *de Besloten tuin*, waarin we de tuin als oerbeeld van Lewis' denken hebben verkend . 2) Daarna zijn we gaan nadenken over *The Waste Land* ofwel de wereld als een verwilderde tuin vol met lijden. 3) Vervolgens hebben we nagedacht over *Vensters in de tuinmuur*, waarbij we een aantal losse thema's hebben behandeld – het gebed, wonderen, Narnia. 4) Vorig jaar hebben we ons gericht op *De tuin der liefde*, rond de trappen der liefde. 5) Dit jaar hebben we vertoefd bij *De Bornput* van Lewis. We hebben ons aan de hand van het boekje *The Great Divorce* gericht op de bronnen van Lewis met betrekking tot zijn denken over hemel en hel. Immers, iedere gelovige en zo ook Lewis, staat in een immense traditie van denken. Deze traditie is als een groot huis aan een rivier. Tal van bronnen voeden deze rivier. Bij een aantal van deze bronnen hebben we stilgestaan.

We hebben drie middagen bij de bornput van lewis mogen vertoeven: 5 februari, 9 april en 4 juni 2014 A.D. Deze drie middagen gingen over I. Hemel en hel in de traditie van de Kerk; II. Een busreis naar de hemel en III. Een merkwaardige gids naar de hemel. In voorliggende tekst heb ik een synopsis gemaakt van deze drie middagen. Het was me weer een groot genoegen om deze middagen met jullie te verwijlen in deze tuin van rust. Lectori salutem!

I. Hemel en hel in de traditie van de Kerk

1. Naar de bronnen!

We nemen plaats in de tuin van Lewis. We gaan daar zitten in het midden van de tuin, waar de bornput is. We lezen Joh. 4: 1 – 14 over de Samaritaanse vrouw bij de Jacobsbron. Zij zit daar bij een waterput die in letterlijke zin een bron van water is. Tegelijk is hij ook een bron der eeuwen: Jacob heeft de put nog geslagen: de stamvader van Israël en ook de Samaritanen beroepen zich op hem. Tussen deze vrouw en Jacob zitten vele eeuwen. De bron vloeit nog steeds. Dan komt Christus. Hij is de Bron van levend water. Wat een rijkdom aan bronnen is hier bijeen.

We lezen nog een stukje uit Ida Gerhardt's lange gedicht *Dolen en dromen*. Zij wandelt daar door Zutphen, komt door een verstilde tuin en ziet dan een opschrift boven een waterput: 'Hier welt een springbron van gerechtigheid'.

Je kan de hele traditie waarin wij wonen zien als een Huis: het grote Huis. Dat huis staat aan de Bron: God. Deze Bron is verbonden met een immens vertakt geheel van waterstromen en bornputten: de bronnen van de Kerk der eeuwen. Twintig eeuwen liggen hier voor ons, en als we Israël meerekenen in feite zestig eeuwen!

Het is van een immense rijkdom dat we niet in een momentaan toevallig heden leven en dan weer verdwijnen in het niets, zoals vele moderne en postmoderne mensen geloven, maar dat we geplaatst zijn in een tijd en eeuwigheid omspannende geloofstraditie. Wie dit gaat zien, gaat zich ook meer en meer laven aan deze bronnen. Hij gaat wonen in dit grote Huis.

Het mooie is dat je van de ene bron weer op de andere komt. Een schrijver verwijst weer naar een andere schrijver. Het is de kunst om daarom langzaam te lezen. Vaak hebben we de neiging om snel door te lezen, als we bijvoorbeeld een naam tegenkomen die we niet kennen, maar dan moet je eigenlijk stoppen en daar naar op zoek gaan. Dan stuit je daar ook weer op andere bronnen. In het begin heb je vaak het gevoel te verdrinken, maar op een gegeven moment wordt het bekend terrein. Dan komen de namen die je al tegenkwam weer terug. Langzaam krijg je een heel groot veld van bronnen, stroompjes, putten en greppels. Dat is dan het land achter het grote Huis waar je woont. Dat is de grandioze christelijke traditie en haar al even indrukwekkende wereldbeeld. Daarin ontstijg je aan de waan van de dag. Zoals we Lewis al hoorden zeggen: 'Wie in vele eeuwen gewoond heeft, is in zekere zin immuun voor de stortvloed aan onzin waarmee pers en ether van de huidige tijd ons overspoelen'.

We gaan daarom dit jaar op zoek naar de bronnen! Ad fontes! Naar de bronnen! Dat was het adagium van de Reformatie.

We lezen Lewis: dat is al jaren onze hoofdbron. We verwijlen bij zijn bornput. We gaan bezien wat hij zegt over hemel en hel, en welke bronnen hij daarbij gebruikt. Vooraf zij gezegd dat deze grote levensvragen niet bedoeld zijn om ons angst aan te jagen. Het gaat juist om Gods gunnende liefde ten hemel, laat dat ons perspectief zijn, en daarin is dan ook de ernst van het tegenover gelegen, dat er ook een plaats is buiten God. Moge dit alles ons doen schuilen bij Hem!

2. Verkenning

We kijken eerst zelf naar hemel en hel in het Woord. Vele teksten zijn hier van belang. Hemel en hel zijn realiteiten. Vaak worden beide ontkend of wordt de hel ontkend, maar dan bots je op alle mogelijke manieren met het Woord. Een wezenlijke vraag is of de woorden die er over gebruikt worden letterlijk of overdrachtelijk betekenis hebben. De hemel wordt op verschillende wijze verwoord: in beelden vd tempel, beelden van natuur, beelden vd stad of juist weer beelden van tuinen. Misschien dat hier geldt dat het hoogste, volkomenste indirect wordt uitgedrukt in een metaforiek van het hoogste: Luther beschreef voor zoontje Hansje de hemel als een tuin waar engelen indiaantje spelen met gouden bogen en pijlen! Hetzelfde geldt in omgekeerde zin van de hel. Lewis zou zeggen: de hemel is waar God is, de hel is waar God niet is. Dat is respectievelijk het allervolmaaktste en het allerslechtste.

Ingewikkeld is de vraag of er een soort tussengebied is. Kunnen mensen die in hun leven niet in God waren, na hun leven behouden worden? Er zijn hier twee opvattingen: de ene wijst dit categorisch af, de andere laat het toe in gradaties tussen sommigen en allen (alverzoening). De Kerk heeft hier altijd mee geworsteld. De klassieke vindplaatsen voor een soort louteringsidee of vagevuur zijn: Ps. 66: 10 ('Gij hebt ons beproefd. Gij hebt ons gelouterd, gelijk men het zilver loutert'), I Kor. 3: 12 – 15 ('hij zal behouden worden als door vuur') en I Petr. 3: 19 en 4: 18 – 20 waar het een zeer moeilijk gedeelte betreft, over Christus die na Zijn sterven en voor Zijn opstanding is nedergedaald in de hel en de gevangenis gevangen nam. Het Credo spreekt hier ook van, ook al is dit een latere toevoeging uit de 4^e eeuw: 'nedergedaald ter helle'. De context van deze latere toevoeging is dat er mensen waren die ontkenden dat Hij een echt lichaam had, Hij zou slechts een schijnlichaam hebben gehad. Wat betekenen deze woorden? De SV-kanttekeningen en andere exegeten zeggen dat het hier gaat om de gelovigen uit het Oude Verbond. Anderen zien dit breder: de heidenen die het Evangelie nooit hoorden worden hier ook bekendgemaakt met het heil. We komen er niet goed uit, ik besluit met de opmerking van de zedingsman Verkuyl, die hierover zei dat we naar ons verlangen en gunnen zouden moeten wensen dat iedereen behouden wordt, maar dat we moeten vrezen dat dit niet zo is en daarom zending moeten bedrijven.

3. Lewis' bronnen van hemel en hel & zijn visie daarop

In 1945 schreef Lewis zijn boek *The Great Divorce*. Het boek is qua genre 'fantasy'. Dat is zelf een grote traditie: van Openbaringen tot Bunyan tot Lewis! Inhoudelijk is de titel van Lewis' boek al een verwijzing naar een bron. William Blake (1757 – 1827) heeft een boek geschreven, getiteld *The Marriage of Heaven and Hell*. Deze fascinerende denker en schilder die in een mystieke, wat esoterische traditie staat, bepleit hierin dat uiteindelijk hemel en hel tot een synthese zullen komen, een huwelijk. Goed en kwaad zullen een uiteindelijke eenheid vinden. Deze visie heeft zelf ook weer oude bronnen, zoals de geniale Origenes, die leefde in de tweede en derde eeuw na Chr. en in zijn boek *Peri archoon*, Over de eerste beginselen, dat de eerste dogmatiek is, schreef dat uiteindelijk Gods goedheid alle kwaad zal verlossen zodat er geen onvolkomenheid meer zijn zal. De hel strijdt volgens Origenes met Gods volkomen hemelse werkelijkheid. Hij bepleit een loutering door vuur van alle zondaren, ook van hen die niet in hun leven Christus hebben omhelsd. Origenes was een groot leraar der Kerk, maar om deze opvatting is hij als ketter veroordeeld.

Lewis noemt zijn eigen boek dan *De grote scheiding*. Deze titel is niet te snappen zonder de bron waarnaar zij verwijst! De titel is in feite al een antwoord aan Blake. Lewis gelooft niet in een dergelijk huwelijk, maar hij gelooft in een uiteindelijke scheiding. Voor hem geldt dat de mens uiteindelijk ofwel in God is ofwel buiten God. Er zijn slechts twee soorten mensen, zij die zijn gaan zeggen 'Uw wil geschiede' (door genade) en zij tegen wie God zegt: 'jullie wil zal geschieden'.

Tegen deze achtergrond gaat Lewis verder. De vraag in zijn tijd en in de tijd van Blake die urgent was, is de vraag of mensen als ze 'een tweede kans' krijgen, dan, wanneer ze eerst tegen God kozen, nu voor Hem zullen kiezen. Lewis' gaat deze vraag uitwerken in zijn allegorische vertelling die dit boek is. Hij laat een aantal zeer verschillende typen een busreis maken naar de hemel, om dan te bezien wat ze gaan doen: gaan ze weer naar de hel terug, waar ze al zaten, of willen ze nu in de hemel blijven?

Deze gedachte van de busreis naar de hemel is een modern idee qua beeld – de bus! – maar in feite al een heel oud idee qua inhoud. Het is immers de idee van het refrigerium. In het Engelse woord refrigerator komt dit woord bv terug: koelkast! Een refrigerium is een plaats der verkoeling. Er zijn oude bronnen van de Kerk die daar over spreken. Zij die in het helse vuur zijn mogen soms even verkoeling krijgen. De vierde-eeuwse christelijke dichter Prudentius, die wonderschone christelijke hymnen schreef!, schreef hier reeds over. Jeremy Taylor (1613 – 1667) deed dit evenzeer. Het is een idee dat niet Bijbels is, vrij apocrief, maar Lewis gebruikt het hier bij wijze van experimenteerruimte om zo duidelijk te krijgen wat deze mensen die daar komen gaan doen. Het komt nog het dichtst bij de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus: daar zie je deze rijke man smeken of zijn broers gewaarschuwd mogen worden, want zijn tong verkleeft van dorst in de hel.

Voor Lewis is duidelijk dat de mens niet zijn tweede kans zal nemen. Hij zal altijd doen wat hij eerder ook al deed. Lewis sluit dus niet aan bij Blake. Iets anders is de vraag wat er met de heidenen gebeurt die nooit eerder Gods Woord hoorden. Daar is Lewis voorzichtiger. Hij gunt ze zeer de hemel, hij is zeer ruim in zijn 'gunning van het heil', hij laat het betrekkelijk open.

Een bron waar Lewis veel dichterbij aansluit, en die voor hem één van de allerbelangrijkste is, is Dante Alighieri's *Divina Commedia*, ofwel *De goddelijke komedie*. Dante (1265 – 1321) schreef dit boek, waarin hij heel het oude middeleeuwse wereldbeeld verwoordde. Dat is het wereldbeeld waarin het heelal als het ware een kathedraal van God is. Wij bevinden ons onderaan deze kathedraal in dit ondermaanse. We stijgen als het goed is na onze dood op door de hemelsferen naar God, die in het Empyreum vertoeft, het ontoegankelijk licht. Zie de module Terra incognita! Dante schetst dan hel, louteringsberg en hemel. Voor hem zijn edele heidenen gesitueerd in de louteringsberg, tesamen met christenen die nog vele niet vergeven zonden deden. Hij is dus ruimhartig in dezen. Het betreft hier geen 'tweede kans' alswel een eerste kans voor heidenen en een herstel of loutering van gelovigen die zwak waren. Wellicht zit Lewis hier dicht bij. Dante is voor hem altijd zeer belangrijk. Als Lewis hem citeert dan gebeurt er altijd iets belangrijks.

Dante is als het ware zijn gids hier, dat is zelf ook weer een mooi motief uit de traditie: Dante hanteert zelf ook gidsen in zijn boek, zoals Beatrice, zijn geliefde. Dit gebeurt vaker in de traditie!

Al met al zien we dus tal van bronnen voorbij stromen, waarin elementen van denken over hemel en hel meestromen, waar Lewis zelf dan weer zijn eigen stroomgebied aan toevoegt zodat wij dat alles kunnen putten en zelf er weer over na kunnen denken!

II. Een busreis naar de hemel

1. *Narrow escape*

We openen met Lukas 22, waar Christus in de Hof van Olijven is, en de Vader vraagt om de beker van Hem weg te nemen als het in Zijn wil is. Stel dat God dat zou hebben gedaan, dan was in de Hof der olijven het paradijs Gods gesloten gebleven. *Narrow Escape* dat God hier de beker niet wegneemt.

We lezen 'Gij badt op enen berg alleen' van Guido Gezelle, een bron die Christus' lijden in dat prachtige oude Vlaams van deze priester-dichter vertolkt.

We gaan vandaag in de tuin van Lewis bij de bornput zitten en nadenken over het vervolg van Lewis' boek. We richten ons nu op de reizigers in de bus en op de karakteristieken van hemel en hel, zoals Lewis ze beschrijft.

2. *Enkele reizigers naar de hemel*

Lewis staat bij de bushalte te wachten. Er stappen enkele mensen in. Ze rijden langs de straten van de grote, grauwe stad, die de hel symboliseert. Hier komen ze langs een boekenstalletje met de boeken van Aristoteles. Een kleine knipoog naar Dante. Dante plaatste in zijn boek zelfs allerlei tijdgenoten waar hij een hekel aan had op hele erge plekken en sulferpoelen: met name politici die hem hadden verbannen! Lewis noemt hier ook tirannen als Napoleon en Hendrik VIII!

Dan beschrijft hij een aantal reizigers. Dat zijn niet letterlijke personen maar meer bepaalde typen, die in Lewis' tijd vaak voorkwamen en nog steeds voorkomen. We volgen er een paar:

a. de idealist

Hij is een man die de wereld wil verbeteren. Hij werd communist en geloofde in het heil op aarde. Als deze man in de hemel komt dan wil hij daar niet blijven, omdat hij hei op aarde wil brengen. Hij wijst het hemelse heil af als een verdoving waar de Kerk de mensen mee in slaap sust – Lenin die geloof als opim vh volk zag – en hij wil naar de hel terug om daar de wereld te verbeteren. In het heden zijn nog steeds dergelijke idealisten van het heil en u te vinden. In mildere vorm bv het humanisme, in radicalere vorm het nog steeds levende communisme.

b. de dualist

Deze man stelt stof en geest scherp tegenover elkaar. Het gaat om verlossing van de geest, het lichaam is niet belangrijk. Hij kan niet leven met een idee van een hemel waarin we lichamelijk zijn. Hij keert terug naar de hel om daar in zijn oude wereld de geestelijke vreugde te zoeken. Er is in onze tijd veel aandacht voor oosterse religies die sterk dualistisch zijn.

c. de vermoorde burgerman

Deze man is vermoord door een crimineel, die NB in de hemel blijkt te zijn, want hij had boete gedaan en berouw gekregen. De vermoorde man wil hier niet bij horen. Hij had altijd braaf geleefd en nu zit hij in de hel, terwijl de moordenaar verlost is. Hier zien we de brave burgerman die vindt dat hij altijd goed zijn best deed. Je hoort dit geluid nog steeds wel in discussies.

d. De moderne theoloog

Deze man heet Dick, dus alle ogen richten zich op onze eigen Dick den Braber, die gelukkig geen enkele overeenkomst heeft met zijn naamgenoot dan de naam! Dick de theoloog is iemand die de kritische rede als richtlijn van geloof hanteert. Hij kan daarom niet in een hemel geloven en wil er daarom ook niet zijn. Het huis van de aarde is ons huis en daar houdt deze man lezingen over de redelijkheid van het geloof. Hij spreekt dan over het Godsbestaan en over de vraag 'wat bestaan dan eigenlijk is'? Onvoorstelbaar, hier komt Ds Klaas Hendrikse al om de hoek kijken!

Bij al deze mensen laat Lewis oplichten dat ze niet hun tweede kans willen nemen, maar ze gaan alleen terug naar de grauwe stad. Lewis lijkt heil te zeggen dat de boom ligt waar hij in het leven kwam te liggen. Als iemand in de hemel is dan was zijn leven sinds zijn bekering altijd al in de hemel. Wanneer iemand in de hel is dan was zijn leven altijd al in de hel. Hij wil niet weg uit die plek, dat is volgens Lewis de verschrikkelijke ernst van deze zaak.

3. Karakteristieken van hemel en hel

De hemel is een prachtige grasvlakte met een rivier, bomen en planten, er is een bijzonder licht, het is ruim en open, de mensen zijn volkomen transparant, het gras en de planten zijn zeer sterk en onbuigzaam of onbreekbaar, niet vergankelijk. Gods aangezicht wordt hier aanschouwd.

Voor de bewoners is de grond en het gras prettig om op te lopen, voor de bezoekers hard en stekelig.

De hel is een pure grauwheid, eindeloze straten, kilte, donkerte.

De hemel bevat een grote boom met een kring van lelies rondom. Deze boom verwijst denk ik naar de Boom des levens uit het paradijs. Er is daar ook een haagdoorn waar een eenhoorn rondloopt: waarschijnlijk symbool van Christus met de doornenkroon, en ook verwijzend naar de Hortus conclusus of Besloten tuin waar ook de maagd Maria is of mee gesymboliseerd wordt. De eenhoorn is wit en blauw. Wit is symbool van de volkomenheid, zoals sneeuw. Blauw is m.i. symbool van Christus, zoals in de Middeleeuwen dit het geval was: de ijsvogel is ook symbool van Christus! De hoorn van de eenhoorn heeft een anti-toxische kracht: een tegengif tegen de angel van de dood! Hier een verwijzing naar NT maar ook naar Narnia waar de kinderen het drankje hebben dat beschermt tegen de dood.

Met verwijzing naar tal van beelden, metaforen en symbolen uit de christelijke traditie, heeft Lewis hier een nieuw beeld van hemel en hel verwoord. Hierin laat hij zien dat de ernst van de zonde is dat mensen geen andere tweede keus maken dan de wezenlijke levensgestalte die ze zijn of waren. Des te sterker klemmt daarom de ernst van de vraag die God ons vol uitnodigende liefde stelt: 'Mijn zoon, mijn dochter, geef mij uw hart'.

III. Een merkwaardige gids naar de hemel

1. Gids van de laatste dingen

We lezen Openb. 1: 9 – 20, waar we Johannes op Patmos ontmoeten. Hij wordt daar door God in een visioen geroepen om een gids te zijn voor de Kerk, aangaande het eschaton, de toekomstige dingen rond het einde van de tijd en het begin van Gods eeuwig Koninkrijk.

Uit de traditie lezen we een fragment uit Dante's Goddelijke komedie, p. 434 – 436 waar Beatrice aan het eind van de reis blik in de hemelse heerlijkheid.

2. Ontmoeting met de gids

OP een prachtige manier laat Lewis ons op p. 70 – 71 van zijn boek zijn gids door de hemel ontmoeten. De gids is een grote man met een baard en een indrukwekkend voorkomen. Het is zijn oude leermeester tot het geloof, George MacDonald.

Deze man was het wiens boek *Phantastes* Lewis in zijn atheïstische tijd op een stationnetje kocht, om wat te lezen te hebben voor onderweg. Dit boek bleek een leermeester tot Christus te zijn. De schrijver ervan had het over oerbeelden zoals dat van de tuin achter de einder, een paradijs Gods. Lewis werd hierdoor zeer getroffen en mede hierdoor – en door Tolkien en Samuel Alexander – kwam het tot zijn bekering in 1929.

Deze man wordt nu zijn gids. Lewis haalt de herinnering aan deze gebeurtenis met het boek van MacDonald even op. Hij speelt met de tijd: MacDonald weet precies wie Lewis is, alsof hij letterlijk zijn leraar was, en hij is een echte schoolmeester waar hij Lewis ook wat vragen stelt.

Hier zien we even een korte passage over leermeesterschap. Leraar en leerling zijn verschillend, dat blijkt ook nog uit het verdere van het boek. Dat mag ook en is zeer belangrijk. Een leermeester is in het leerproces van de leerling van het allergrootste belang. In de muziek is dat volstrekt duidelijk, maar in het onderwijs vaal veel minder. Onderwijs is massawerk, tallozen krijgen les en niet alle leraren zijn even goede leermeesters. Dan krijg je al snel onderwijs dat er niet echt toe doet. Maar dat vloekt met echt leermeesterschap. Dat vormt een leerling werkelijk. Bij Lewis zelfs een vorming tot het heil!

De opgave van de leermeester is wel om zijn leerling ook weer zijn eigen weg te laten gaan, de leerling moet ook hier 'volwassen' worden en eigen wegen gaan, in blijvend respect voor de leraar maar niet in slaafse navolging, want dan wordt hij een epigoon. Er zijn leraren die dit eigenlijk niet kunnen, maar het moet wel!

Lewis heeft zijn leermeester geëerd met een prachtige *An Anthology of 365 Readings by C.S. Lewis*, in het Nederlands vertaald als *Mijn leermeester* en vorig jaar verschenen! Het bevat een bloemlezing van korte stukjes tekst uit het werk van MacDonald. Mooi om te lezen, al is het wat kort en mis je dan net even de context vaak. Maar het moet ons als bronnenlavers weer voeren naar de integrale boeken van MacDonald zelf!

3. Het leven en denken van de gids

Wie was George MacDonald? Hij leefde van 1824 tot 1905. Hij stamde uit een oud geslacht van Schotse calvinisten. In 1824 werd hij geboren in Huntly in Aberdeenshire. Hij volgde hier zijn middelbare schoolopleiding aan het King's College te Aberdeen. Daarna ging hij naar Noord-Schotland in een groot landhuis werken als bibliothecaris van de privébibliotheek. Hij catalogiseert hier de hele bibliotheek van de landheer! Waarom kom je vandaag dat soort banen nu nooit eens tegen? Dat lijkt me wel wat, dan doen we in dat landhuis de Lewismiddagen!

Maar na enige tijd was dit afgerond en ging hij theologie studeren. Na zijn studie kreeg hij in 1850 een beroep van de dissenterkerk in Arundel in Zuid-Engeland. Hij kreeg hier al snel een conflict. Hij zou geloven dat de heidenen via een weg van loutering uiteindelijk ook te redden zouden zijn door God. De deacons straften hem door zijn wedde te verlagen. Hij kon er niet meer van leven en heeft zijn ontslag genomen in 1853.

Daarna heeft hij zich in zijn onderhoud voorzien door lezingen en privélessen te geven, her en der te preken, boeken te schrijven en klusjes te doen, een soort zpp-er van de geest. Hij had het hierin niet makkelijk maar was wel vrij om te zeggen wat hij wilde. Hij kende een grote innerlijke vrede en die straalde hij uit naar de mensen in zijn omgeving.

Hij schreef vanuit een sterke hang naar het genre der fantasy. Hij zag de mens als een in wezen mythisch persoon, niet zozeer rationeel dus maar veelmeer vanuit een innerlijke gestalte van voelen, intuïtie, geloven, oerbeelden, symbolen etc. Lewis noemt hem 'het grootste genie van dit soort' (p. 14 van de bloemlezing). MacDonald schreef onder meer *Phantastes*, de *Curdie*-boeken, *The Golden Key*, *The Wise Women* en *Lilith*. Tevens is er van zijn hand het mooie boek *Unspoken sermons*.

Lewis zegt: 'Ik zou haast geen andere schrijver weten die dichter nadert tot de geest van Christus Zelf' (16).

Uiteindelijk sterft MacDonald in 1905. Ze hebben elkaar nooit ontmoet al overlappen de eerste 7 jaar van Lewis de laatste 7 jaar van MacDonald. Hoe graag had hij zijn leermeester eens ontmoet!

4. Reizen met de gids

MacDonald voert Lewis door de hemeltuinen. Het is hier wel behoorlijk lastig lezen. MacDonald vertelt hier, maar is Lewis het daar dan altijd mee eens? Ik denk van niet, maar dat is wel riskant om af te leiden. Ik doe het met inachtneming van wat Lewis elders zegt en van wat we van MacDonald weten.

Het gaat al snel na de ontmoeting om de kern van de vraag van het boek: neemt iemand een 'tweede kans'? Aan de ene kant is er heilsuniversalisme: allen worden zalig via geloof of loutering na de dood. Aan de nadere kant is er heilsparticularisme: zeer enkele worden zalig. Waar zit MacDonald en waar zit Lewis. Volgens mij zijn beiden zeker geen heilsparticularisten. Ze zijn ruimer dan bijvoorbeeld de rechterflank van de reformatische wereld. Ik denk dat MacDonald weer ruimer is dan Lewis. Sommigen verwijten MacDonald heilsuniversalisme: John Piper, bijvoorbeeld, doet dit. Ik weet eht niet goed. Zoals Lewis MacDonald hier ten tonele voert is MacDonald zeker geen universalist: hij gelooft met Lewis dat iemand een tweede kans niet neemt maar dat de boom blijft liggen zoals hij viel in iemands leven. Althans, bij mensen die het Woord hoorden. Ik kan met goed voostellen dat Lewis en MacDonald ruimte laten voor heidenen, en dat wellicht Gods barmhartigheid zich nog na hun dood tot hen uitstrekt.

In een heel moeilijke slotpassage (142 – 144) zegt MacDonald hier dingen over vrijheid en verkiezing die lijken te tenderen naar een sterke notie van vrijheid van wil van de mens. Ik meen dat Lewis hier kritisch is en sterker de genade beklemtoont. De meningen zijn hierover verdeeld. Ik heb zelf geen enkele behoefte om hier te oordelen. Lewis kende de genade Gods en wist ook dat alleen daardoor God hem te sterk werd. Hij heeft zeer grote sympathie voor MacDonalds hele fantasy-wereld, meer dan voor zijn zeer ruime theologische opvattingen over heil en vrijheid.

Zoals Lewis hier de eigen kritische weg ging en het ook oneens met zijn leermeester durfde te zijn, zo geldt voor ons allen ook dat we hier zelf middels de bronnen doorheen moeten gaan. Als leraar zeg ik dan wel – en dat zei mijn leermeester Anton Vos ook altijd – ‘Eerst begrijpen en dan pas oordelen’!

De reis gaat door prachtige dalen en heuvels, langs vrolijk klaterende beken en rivieren. Ze komen een rode hagedis tegen – symbool van sterven en opstaan, zoals de hagedis altijd weer zijn staart laat aangroeien- die verandert in een wit paard: symbool van de eeuwige heerlijkheid. Het paard is niet alleen bijbels maar herinnert ook aan Narnia, nl. Prins Caspian!

Aan het eind is een zeer treffende passage. Daar spreekt Christus tot MacDonald, de Meester tot de meester. Dan worden we allemaal leerlingen aan Zijn voeten. Wat een liefdevol portret van de leermeester en de Leermeester!

Dan, ineens, klinkt, in de echte wereld buiten dit boek, het luchtalarm. Lewis was weggezonden in een slaap waarin hij deze droom van dit boek kreeg. Maar nu is hij weer klaar wakker, want: hij zit in Londen bij de luchtbewaking, als vrijwilliger, om de V1's te signaleren, die Hitler naar Engeland schoot. Het is koud en donker, het is oorlog, 1945. Dan eindigt het boek.

Eindconclusie

We hebben in alle rust stilgestaan bij de bornput van Lewis aangaande hemel en hel. Het is een aangrijpende thematiek. Terwijl we bezig waren dacht ik vaak aan mijn oude meester Stout. Die dichtte bij ons afscheid in de zesde klas van de lagere school een tekst voor ons. Hij had het daarin over hoe het straks met ons zou gaan, en hoe het uiteindelijk met ons zou zijn: zouden we in Hem zijn of buiten Hem. Dat was een finaal moment dat ik niet zal vergeten. In gedachten denk ik dan aan de hemelse heerlijkheid en hoop en wens ik dat we daar zoals we hier bij elkaar waren allen zullen zijn. Dat we dan nog eens in de tuinen verwijlen. Misschien komt dan Lewis zelf op een late middag binnenwandelen en komt hij erbij zitten. Mogen wij allen delen eens in die hemelse Vreugde, dat is mijn diepe verlangen en wens! Het ga je goed! God zegene jullie!

Hartelijke groet, E. Mackay